

N:o 4.

Ank. till Riksd. kansli den 2 mars 1905, kl. 3 e. m.

*Andra Kammarens femte tillfälliga utskotts utlåtande n:o 1
i anledning af väckt motion om skrifvelse till Kungl.
Maj:t angående utredning i fråga om det nuvarande
kyrkliga tillståndet inom landet.*

I en till utskottet remitterad motion, n:o 40, föreslår herr *David Holmgren*, att Riksdagen ville i skrifvelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t täcktes låta utarbete den sådan utredning snarast möjligt af det nuvarande kyrkliga tillståndet inom landet, att Riksdagen blir satt i tillfälle, innan den går att fatta beslut i prästlöneregleringsfrågan, att göra detta på ett sakkunnigt sätt och med full visshet, i hvad mån de afsevärda uppföringar, som krävas af svenska folket för statskyrkans underhåll, verkligen äro nödvändiga för tillgodoseendet af statens behof och ändamål.

Hvad som anföres till stöd för denna hemställan inhämtas af moti-
onen och torde icke här behöfva upprepas.

Utskottet anser sig icke böra ingå på den stora principfrågan om statskyrkans bibehållande eller afskaffande, utan vill allenast skärskåda det förslag motionären framställer om utredning i det af honom angifna syftet af det nuvarande kyrkliga tillståndet i landet.

Åtskilliga af de uppgifter, motionären söker, föreligga redan eller komma snart att föreligga dels i kommittéutredningar och dels i den officiella statistiken.

Hvad då först angår kostnaderna för statskyrkans underhåll, må ur prästlöneregleringskommitténs (sid. 6—8) betänkanden och förslag anföras följande.

Prästerskapets inkomster för ecklesiastikåret 1896—97 utgjordes af följande belopp:

Församlingsbidrag	5,547,039: 34	
Enskildes anslag samt afkastning af donationer	53,242: 87	
Boställsmedel.....	1,670,126: 95	1,723,369,82
		7,270,409: 16
Statsanslag.....	210,611: 56	
Afkastning af löningsboställen.....	441,077: 88	
Anslag från ecklesiastika fonder	187,568: 74	839,258: 18
		<hr/>
		S:a Kronor 8,109,667: 34

I församlingsbidragen ingingo följande belopp.

Afgifter af:

jordbruksfastighet	3,699,450: 03
annan fastighet.....	198,504: 47
inkomst	560,549: 30
personliga afgifter	1,006,681: 05
	<hr/>

S:a Kronor 5,465,184: 85

Taxeringsvärdena å prästerskapets bostads- och löningsboställen hafva af kommittén upptagits till sammanlagdt 58,829,600 kronor.

I fråga om tillkomsten af boställena anför kommittén, att de prästgårdar, som blifvit af kronan upplåtna, synas alla hafva tillkommit efter reformationen för de därefter bildade pastoraten.

Redogörelsen för de ecklesiastika boställena är på uppdrag af Kungl. Maj:t för närvarande under utarbetande. Redogörelse föreligger färdig endast för Gäfleborgs län, enligt hvilken redogörelse endast ett ringa fåtal

boställen upplåtits af kronan, under det att det stora flertalet boställen anskaffats af socknemännen eller donerats af enskilde.

Innan fullständig utredning vunnits angående prästboställes tillkomst, kan emellertid ej med noggrannhet afgöras, huru stor utgift staten eller folket får vidkännas för statskyrkans underhåll.

Rörande antalet främmande trosbekännare i landet lämnar befolkningsstatistiken jämförande upplysningar sedan år 1870, visande att deras antal är i hastig tillväxt. Det utgjorde nedannämnda år

1870	6,438
1880	21,234
1890	49,763

hvaraf sistnämnda år 3,501 kyrkoskrifna i legaliserade församlingar. Befintliga antalet af dem, som lagligen utträdt ur statskyrkan, uppgifves i husförhörslängderna till och med sistnämnda år till allenast 4,277, antagligen en för låg siffra. Den egentliga tillväxten under de tjugu åren faller på nedannämnda tre rubriker, nämligen:

	1870	1880	1890
metodister	58	1,591	5,143
baptister	1,916	7,964	12,051
odöpta barn	1,012	6,091	23,807

Det anmärkes dock i den befolkningsstatistiska redogörelsen för sistnämnda år, att »i vissa församlingars husförhörslängder synas såsom främmande trosbekännare vara antecknade endast sådana, som lagligen utträdt ur svenska kyrkan, under det att vid anteckningar i närbelägna eller andra församlingars längder en långt större utsträckning tydligen är gjord, och blifva i följd häraf de här meddelade talen för främmande trosbekännare icke med hvarandra fullt jämförliga, och torde talen i allmänhet få anses vara endast minima samt antagligen mycket lägre än de, som de främmande församlingarna själfva vilja anse såsom tillkommande sina medlemmar». Äfven med denna reservation voro dock sistnämnda år, eller 1890 — såsom i samma redogörelse vidare framhålles — ännu omkring 99 % af rikets folk att räkna till svenska kyrkan.

Resultaten af 1900 års folkräkning äro i dessa stycken ännu ej kända.

Rörande det religiösa tillståndet i landet innehålla Konungens befallningshafvandes femårsberättelser rätt belysande meddelanden. I sammandraget af 1891—95 års berättelser heter det bland annat: »Förhållandena å det religiösa området hafva under femårsperioden icke undergått några större förändringar. Från flera håll omförmäles således, att likgiltighet för statskyrkan fortfarande råder och att dess gudstjänster försummas; dock är förhållandet äfven ett annat, särskildt i rikets nordligaste delar. Flitigare besökta äro däremot böne- och missionshusen, hvilkas antal under perioden ytterligare har ökats, så att de i åtskilliga län knappast saknas i någon socken. I Jönköpings län var deras antal vid periodens slut 138 (oafsedt 5 metodist- och baptistkapell samt några bönehus i städerna), i Blekinge län 34 och i Kristianstads län 88, och voro af dessa i Jönköpings län 16 och i Kristianstads län 28 nya för perioden. Örebro län räknade ej mindre än 160 bönehus, Västmanlands län 81 utom förhyrda sådana, Kopparbergs län 150 och Västernorrlands län 81. Värdet af de särskilda församlingarnas egna bönehus inom endast dessa fyra län uppgår till i det närmaste 2 millioner kronor. I Kopparbergs län, där bönehusens antal, såsom nämndt, var 150, uppgick det år 1890 endast till 110 och år 1880 endast till 52.

»De allra flesta bönehusen innehafvas af Evangeliska fosterlandsstiftelsen, Svenska missionsförbundet eller, såsom dess anhängare vanligen kallas, waldenströmarne, samt baptisterna och metodisterna.»

Om dessa samfund och sekter lämnar sammandraget, hufvudsakligen efter deras egna redogörelser för periodens sista år, bland annat följande underrättelser:

»Den Evangeliska fosterlandsstiftelsen erhöi år 1895 i gåfvor 257,382 kronor. Den oppositionella ställning stiftelsen och dess anhängare länge intogo i förhållande till statskyrkan och dess prästerskap har enligt länsstyrelsernas omdömen under senare år i hög grad förbättrats, hvarom jämväl vittnar den omständighet, att af stiftelsens 626 provinsombud i maj 1896 något öfver hälften eller 317 voro prästmän inom statskyrkan. Waldenströmarne räknade år 1895 863 församlingar och missionsföreningar samt ägde i inkomster, hufvudsakligen genom gåfvor, 215,041 kronor. De influtna gåfvorna afsågo till största delen missionen i främmande, hufvudsakligen utomeuropeiska, länder, hvilket äfven i fråga om de till Evangeliska fosterlandsstiftelsen influtna gåfvor var fallet. Svenska baptistförbundet ägde vid 1895 års slut 19 distriktsföreningar med 555 församlingar, 655 predikanter, 307 bönehus till ett värde af 2,370,429 kro-

nor samt 38,094 medlemmar. Till samfundet hade under året i gåfvor influtit 438,587 kronor. Under femårsperioden hade antalet församlingar ökats med 31 och antalet medlemmar med 3,257. Metodisterna räknade år 1895 inom sina 6 distrikt 14,507 medlemmar, oafsedt 1,890 på prof ställda, hvadan anslutningen till samfundet under perioden icke undergått någon större förändring. De lokala predikanternas antal var 141 och kyrkornas 110; hvilka sistnämnda jämte 10 predikantboställen ägde ett värde af 1,355,613 kronor.»

Antalet giftermål ingångna af främmande trosförvandter, därtill hänfödda jämväl sådana personer, som i statskyrkornas ministerialböcker antecknats såsom ej döpta, eller hvilka ej inom statskyrkan begått nattvar den, äfvensom antalet giftermål mellan enbart statskyrkans bekännare utgjorde under nedanstående tre perioder:

Främmande trosförvandter:	1881—85	1886—90	1891—95
Endast mannen.....	222	441	798
Endast kvinnan.....	428	785	1,052
Bådadera	178	214	237
Summa	828	1,440	2,087

Endast statskyrkans bekännare	147,000	143,374	136,989
-------------------------------------	---------	---------	---------

I fråga om de religiösa förhållandena innehåller vidare sammandraget följande. »På det religiösa området synes i allmänhet ett märkbart lugn hafva inträdt efter de förra stormiga tiderna med deras bitterhet och hätskhet mellan skilda läromeningar. De olika kyrkosamfunden lefva med hvarandra i större frid och fördragsamhet. Sansad gudsfruktan och god kristlig sed göra sig alltmer gällande. Men också har en del af de oroliga element, som förut verkade å det religiösa området, nu företrädesvis vändt sin uppmärksamhet och ägnat sitt intresse åt andra spörsmål än de religiösa» (nykterhetsfrågan m. m.).

För åren 1896—1900 föreligger ännu intet sammandrag, men lämnas här några anteckningar ur berättelserna från de olika länen:

Från nästan alla delar af Stockholms län förmäles, att en viss likgiltighet för statskyrkan fortfarande är rådande och att kyrkorna i allmänhet äro fåtaligt besökta, under det att förhållandet är motsatt i fråga om de talrika enskilda bönehusen, där baptister, metodister och s. k. waldenströmare anordna sina andaktsmöten. I allmänhet kan dock sekte-

rismen icke sägas hafva tilltagit inom länet. — I Uppsala län synas de schismatiska rörelserna icke under perioden hafva gjort några anmärkningsvärda framsteg. Folkets intresse torde mera hafva riktats åt sedliga, sociala och politiska spörsmål än åt religiösa. — I Östergötlands län förmåles den frireligiösa rörelsen icke hafva vunnit någon nämnvärd tillväxt under perioden och har på landsbygden snarare af- än tilltagit. — I Jönköpings län har under perioden rörelsen på det religiösa området fortfarande varit liflig, dock hufvudsakligen gående i frireligiös riktning. I allmänhet hafva på grund häraf statskyrkans gudstjänster icke varit så talrikt besökta som vederbort. Under perioden hafva flera nya missionshus uppförts. Vid periodens slut utgjorde missionshusens antal i Norra Vedbo härad 20, i Södra Vedbo härad 8 och i Västbo härad 11. Från öfriga härad saknas uppgifter i detta hänseende. — I Kronobergs län hafva några religiösa rörelser af mera djupgående beskaffenhet under den gångna femårsperioden icke låtit sig förmärka. Af statskyrkans prästerskap klagas däremot flerstädes öfver tilltagande religiös och kyrklig indifferentism, särskildt från de mera bildade klassernas och det uppväxande släktets sida. Att tidsandan öfver hufvud taget synes gå i den riktning, att de religiösa spörsmålen af den stora allmänheten omfattas med minskadt intresse, låter sig väl för öfrigt näppeligen förnekas. — I Kalmar län synes antalet frireligiösa, hvilka hufvudsakligen utgöras af metodister, baptister och waldenströmare, icke hafva i någon afsevärd mån ökats, och den s. k. frälsningsarméns verksamhet har snarare af- än tilltagit. — På Gottland har, enligt biskopens ämbetsberättelse, sekterismen snarare af- än tilltagit. — I Blekinge hafva i afseende å den religiösa lifaktigheten de flesta pastorsämbeten uppgifvit, att någon märkbar förändring sedan förra perioden icke ägt rum. Inom ett fåtal församlingar anses den likväl hafva ökats; från en församling klagas, att de socialistiska lärorna vända folkets tankar från religiösa ting. Lutherska missionsföreningen ägde vid periodens slut 15 bönehus, svenska missionsförbundet 30, baptistförsamlingarna 9, metodisterna 3 kapell. — I Kristianstads län synas de schismatiska rörelserna snarare till- än aftaga, dock hafva de ingenstädes föranledt bildandet af egna församlingar. Under perioden hafva 22 nya böne- och missionshus uppförts, och samtliga dylika hus uppgå nu till 102, däraf 49 tillhöra evangeliska fosterlandsstiftelsens anhängare, 23 baptister, 26 waldenströmare, 1 frälsningsarmén, 1 s. k. helgeaner, en från baptismen utbruten sekt, bekant för sin syndfrihetslära, och 1 anhängare af obestämd trosbekännelse. I fosterlandsstiftelsens och waldenströmar-

nes bönehus hållas understundom föredrag af statskyrkans präster, hvilka mångenstädes låta sig angeläget vara att söka inrikta den frikyrkliga rörelsen i sådana former, att den icke ställer sig fientlig mot statskyrkan eller dess församlingsordning. Tilloppet af åhörare till dessa andaktsöfningar är oftast betydligt. I allmänhet torde de kyrkliga myndigheterna nu med mera jämnmod än förr åse dessa frireligiösa rörelser. Då kyrkorna mångenstädes äro fåtaligt besökta, kan man icke undgå att erhålla den uppfattning, att statskyrkans präster med sina predikningar icke förmå tillfredsställa befolkningens religiösa behof eller väcka mera kraftigt församlingslif. En annan iakttagelse är, att lekmannaverksamheten tager mest fart i de socknar, där prästerskapet är mest afvoigt stämtdt mot densamma. — Från Malmöhus län förmäles, att statskyrkan tydligtvis har den ojämförligt största tillslutningen och kan fördenskull fortfarande med all rätt benämnas folkkyrkan. Hon har ock ännu bibehållit det stora flertalets tillgifvenhet. Bland sekterna är waldenströmianismen i anseende till antalet af sina anhängare ojämförligt den mest betydande. Den evangelisk-lutherska lekmannaverksamheten är representerad i samtliga länets städer och har hos många präster tillvunnit sig mycket förtroende. Som betecknande för den sekteriska rörelsens omfattning på sina ställen nämner Konungens befallningshafvande, att i Luggude härad, som räknar 28 socknar, finnas 30 bönehus. Öfver hufvud torde kunna sägas, att spänningen mellan de olika religiösa riktningarna äfven under denna femårsperiod aftagit, dels på grund af ett djupare behjärtande af det i all kristendom väsentliga och gemensamma, dels till följd af tilltagande religiös indifferentism och dels genom behofvet af sammanhållning mot den alljämt framträngande materialismen. — I Hallands län hafva förhållandena å det religiösa området icke under perioden undergått någon mera anmärkningsvärd förändring. — Likaså i Göteborgs och Bohus län, där främmande trosbekännares antal icke heller torde hafva vunnit vidare tillväxt. — I Älfsborgs län hafva några religiösa rörelser af mera djupgående beskaffenhet icke kunnat förmärkas under perioden, hvaremot af statskyrkans prästerskap allmänt klagas öfver tilltagande religiös och kyrklig indifferentism, särskildt från de mera bildade klassernas och det uppväxande släktets sida. Flerestades i länet besökes den allmänna gudstjänsten af ett försvinnande fåtal, och ännu färre äro de, som begå nattvarden vid dess utdelande inom statskyrkan; men icke heller de schismatiska rörelserna kunna anses hafva vunnit någon ökad tillslutning under perioden. Baptisterna hafva bildat tre nya församlingar och ägde vid periodens slut

17 sådana med 800 medlemmar. Metodismen inom länet är icke af någon större betydhet. — Från Skaraborgs län är på detta område intet af vikt under perioden att omförmåla. — I Värmland hafva de religiösa rörelserna i allmänhet företett samma lifaktighet som under nästföregående period. Svenska missionsförbundets resepredikanter utöfva en flitig verksamhet såväl å bönehusen som i enskilda hem å s. k. konventiklar, vid hvilka jämväl en del kyrkliga ceremonier, såsom utdelande af Herrens heliga nattvard, lära ibland förekomma. Till följd af ej mindre denna lekmanverksamhet än ock den religiösa indifferentism, som alltmer fått insteg hos dem, hvilka icke anslutit sig till de sekteriska rörelserna, hafva kyrkorna i allmänhet varit fåtaligt besökta. I länet funnos vid periodens slut 194 bönehus till ett värde af sammanlagdt 720,080 kronor. — I Örebro län hafva de schismatiska rörelserna på det andliga området med undantag af baptismen icke i nämnvärd grad ökats. Inom länet finnas 189 bönehus. — I Västmanlands län fortfar separatismens utbredning i jämbredd med en ganska allmän religiös indifferentism. Det kan ej bestridas, att den i äldre tider bland vårt folk vanliga husandakten allmänt försvunnit, och man måste också vidgå, att kyrkorna vid den allmänna gudstjänsten mångenstädes, att ej säga på de flesta orter, befinnas mycket fåtaligt besökta. Å andra sidan göra emellertid de enskilda kyrkosamfundens medlemmar sedan årtionden frivilligt betydande sammanskott för uppförande af bönehus, hvilkas portar oftare än kyrkornas öppnas för skaror af människor. Samtidigt härmed får man bevittna, att en stor månhet äger rum i fråga om upprätthållandet af allt hvad som tillhör de yttre betingelserna för den evangelisk-lutherska kyrkans bestånd, såsom templens underhåll och ofta nog kostbara förskönande, ett villigt tillgodoseende af prästerskapets rättigheter, ja väl äfven nit och intresse vid val af själasörjare. Kyrkan måste för att komma ur sin isolering på ett mer fruktbringande sätt gripa och begripa tiden samt, med öfvergifvande af åtskilligt traditionellt och föråldradt i fråga om predikans metod och innehåll, taga större hänsyn till de andliga behofven hos vår tids människor. Brandförsäkringsvärdet af enskilda bönehus inom länet var vid periodens slut 434,480 kronor. — I Dalarna kan i flere af de stora församlingarna, särskildt i städerna och kring Siljan, de gudstjänstbesökandes antal vara ganska stort. I ett flertal församlingar, särdeles sådana där separatism af ålder funnits, måste däremot gudstjänstbesöket betecknas som ringa. I åtskilliga församlingar märker man på senare tid ett flitigare deltagande i gudstjänsten än under tiden närmast förut. I några församlingar har separatismen gått lifligt

framåt, i andra åter märkbart aftagit, dess forna bitterhet mot olika tänkande har i väsentlig grad minskats. I många socknar, där sedan längre tid slitningar på det religiösa lifvets område fortgått, hafva följderna däraf visat sig i en öfverhandtagande likgiltighet för allt religiöst lif, något som särskildt framträder uti bortavaro från all gudstjänst och ringaktning för söndagens helgd. Antalet bönehus inom länet har ökats med 19 och utgjorde vid periodens slut 170 med 595,900 kronors taxeringsvärde. — I Gäfleborgs län fortfar mycken söndring på det religiösa området att råda. På många orter i länet lär det vara vanligt, att kyrkorna vid gudstjänsterna äro ganska fåtaligt besökta, att icke säga ofta stå tomma. Många religiöst intresserade finna nämligen mera tilldragande än statskyrkans gudstjänst hvad som predikas och förekommer i bönehusen hos metodister, baptister och frireligiösa eller hos den s. k. frälsningsarmén, hvilken synes utsträckt sin verksamhet till nästan alla delar af länet. — I Västernorrlands län torde den separatistiska rörelsen knappast vara i tilltagande. Dock har antalet bönehus under perioden ökats med 18 och utgjorde vid dess slut 110 med ett taxeringsvärde af 690,400 kronor. — I Jämtlands län meddelas från skilda orter, att kyrkobesöken blifva allt fåtaligare och att bruket af nattvarden mer och mer bortlägges. Dessa förhållanden torde kunna anses vara rätt allmänt rådande inom länet. Den gamla så att säga kyrkliga religiositeten är i synbart aftagande. I dess ställe har alltmera framträdtt rationalism eller mången gång kyrklig indifferentism. Att döma af tillväxten af gudstjänstlokaler, 31 mot 18 vid periodens början, synas baptister och frireligiösa eller waldenströmare hafva i någon mån tillvuxit i antal. — I Västerbottens län måste befolkningens religiösa ståndpunkt anses vara god. Kyrkorna äro särskildt vid de stora helgerna talrikt besökta. De långa afstånden inom länets mera vidsträckta socknar lägga hinder i vägen för tätare kyrkofärder, men i stället samlas befolkningen ofta byavis i skolhusen eller hos enskilde för öfvande af andakt. Befolkningen fasthåller vid statskyrkan, och de separatistiska rörelserna hafva härstädes ej vunnit någon utbredning. — Från Norrbottens län anmärkes endast, att metodismen under perioden utsträckt sin verksamhet till länet och vunnit någon utbredning, särskildt i grufsamhällena.

Utskottet vill i detta sammanhang erinra om två önskemål, hvilka synnerligen ofta varit föremål för motion i Riksdagen och äfven vunnit ganska mycken tillslutning. Det ena är, att främmande trosbekännares skattskyldighet till statskyrkan måtte upphöra, det andra att man må äga

rätt att ur statskyrkan utträda utan att uppgifva främmande kristet trosamfund, hvartill man vill öfvergå. I den mån regleringen af prästlönerna måste påverkas af dessa önskemåls uppfyllande kan Riksdagen knappast, då den skall besluta i löneruleringsfrågan, undgå att taga hänsyn till möjligheten af att de blifva verklighet, om de icke då redan blifvit det.

Vidare är att märka, att statskyrkans prästerskap fullgör för statens och dess medborgares räkning ett flertal viktiga förrättningar, för hvilka en viss ersättning ur rent borgerlig synpunkt är tillbörlig och för hvilkas verkställande en ny för staten kostsam tjänstemannakår måste bildas, därest prästerna därifrån befriades.

Härmed torde de hufvudsakliga faktorer vara omnämnda, hvilka redan föreligga till bedömande af »i hvad mån de afsevärda uppoffringar, som krävas af svenska folket för statskyrkans underhåll, verkligen äro nödvändiga för tillgodoseendet af statens behof och ändamål».

Den särskilda »utredning om det religiösa lifvet inom statskyrkan», hvilken motionären begär, är däremot tydligen en olöslig uppgift, då personliga åskådningssätt och känslor här äro de afgörande, hvilka icke kunna statistiskt mätas. De anvisningar, motionären gifver till uppgiftens genomförande, kunna icke heller kallas lyckliga. Lika missvisande som en räkning af kyrkobesöken på vissa söndagar skulle vara, lika värdelösa blefve kyrkostämmornas uttalanden med all den agitation, hvaraf de skulle föregås, utom att den graderade röstskalan väl ej bör diktera sådana meningstrytningar och äfven andra än de kommunalt röstberättigade bära i en sådan sak hafva talan. Kommunalstämmorna hafva ej med en sådan sak att skaffa. Ej ens den statistik öfver det aftagande bruket att gå till nattvarden, som motionären önskar, kunde utan vidare tillmätas beviskraft, i det att uraktlåtenhet att begagna denna kyrkliga institution ingalunda behöfver betyda indifferens för statskyrkan eller utgöra bevis på mindre religiöst intresse.

Skulle statskyrkan mista sin rot hos en öfvervägande del af befolkningen, torde det gifva sig till känna genom en starkare rörelse för hennes afskaffande eller tidsenliga omdaning och icke behöfva utrönas genom en undersökning af den art, motionären förordar.

Hvad motionären anført om att tertialtionen bör afskaffas och att afgifter till prästerskapet icke böra utgå för det bevillningsfria afdraget afser ämnen, med hvilka det icke lär tillkomma utskottet att taga befattning, då den förra frågan utgör föremål för ordinarie utskotts behand-

ling och den senare innefattar endast tolkning af ordalydelsen i de särskilda löneruleringskonventionerna.

På grund af hvad nu anförts, hemställer utskottet,

att den föreliggande motionen icke må till någon
Andra Kammarens åtgärd föranleda.

Stockholm den 2 mars 1905.

Å utskottets vägnar:

HENRIK HEDLUND.
